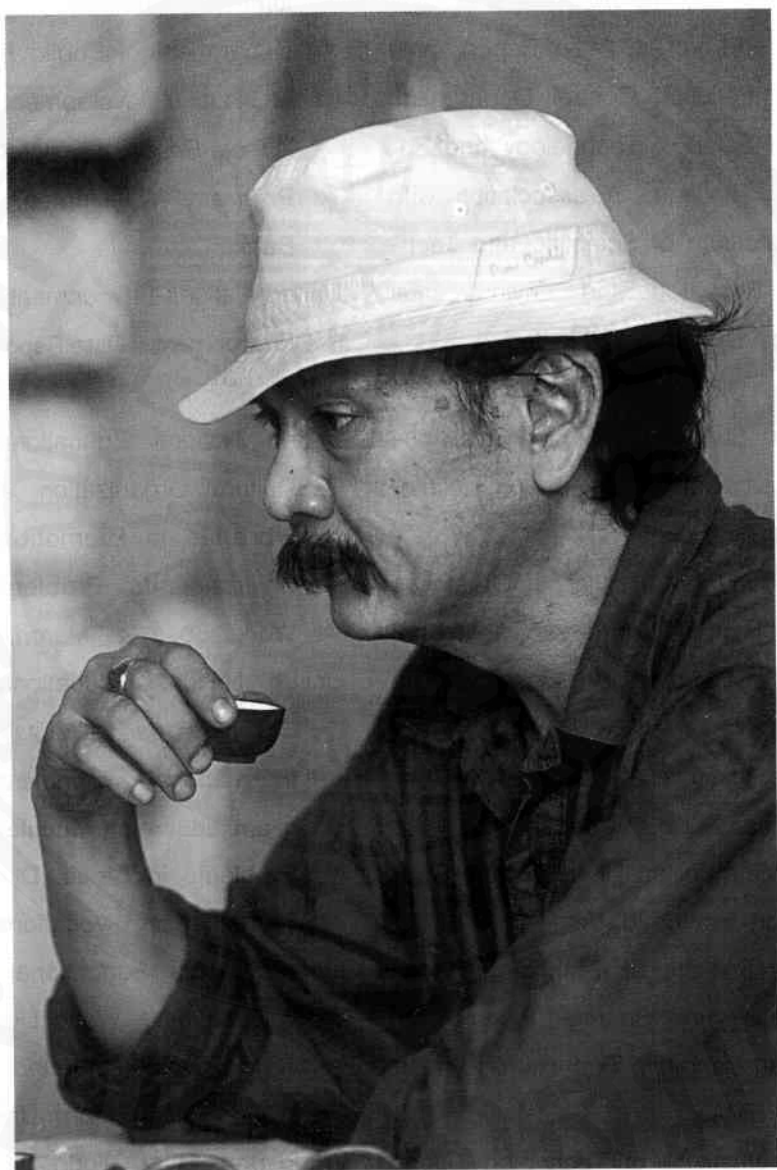

5 คำถามกับ ดร.เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมภาคประชาชน

ดร.เสกสรรค์ ประเสริฐกุล

“ประเด็นสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของกระบวนการใช้อำนาจในระดับชาติในการจัดสรรสิ่งที่มีค่าในสังคม จะให้ไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจการเมืองด้วยคงไม่ได้ ปัญหาที่เพียงอย่างเดียวคือเกี่ยวอย่างไรเท่านั้นเอง”

ดร.เสกสรรค์ ประเสริฐกุล

บทนำ

ในส่วนนี้เป็นความคิดเห็นของ ดร.เสกสรรค์ ประเสริฐกุล อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เกี่ยวกับประชาชนและการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งทางวารสารธรรมศาสตร์ได้ทำการสัมภาษณ์พิเศษด้วยการถามคำถามอาจารย์ 5 ประเด็นหลักด้วยกัน

สัมภาษณ์ ดร.เสกสรรค์ ประเสริฐกุล

บรรณาธิการ : ขอให้อาจารย์กล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม

ดร.เสกสรรค์ : ผมคิดว่าเราอาจจะแบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็นสองระดับ

ได้ คือ **หนึ่ง**ในระดับทำที่ ทศณะและพฤติกรรมที่มีต่อสิ่งแวดล้อม กับ**สอง**ในระดับการเข้าร่วมจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยตรง พูดอีกแบบก็คือว่าการมีส่วนร่วมอาจเริ่มต้นด้วยการมีจิตสำนึกที่จะไม่ก่อปัญหาสิ่งแวดล้อม และถ้าจะให้ดีขึ้นอีกก็เข้ามามีส่วนแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นแล้ว ทั้งสองระดับนี้จะว่าไปก็เป็นเรื่องใหญ่ทั้งคู่ ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย เนื่องจากมันขัดแย้งกับความเคยชินเก่าในสังคมของเรา

เดิมทีเดียว สมัยที่เราเป็นสังคมเกษตรกรรมร้อยเปอร์เซ็นต์ และใช้สอยผลผลิตจากธรรมชาติเป็นหลัก เราส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยมาก มันจึงทำให้เราเคยชินในการขาด

ความระมัดระวัง ยกตัวอย่างเช่น ขยะสมัยก่อนอย่างมากที่สุดก็เป็นพวกใบตอง เปลือกกล้วย เรายังทิ้งมันที่ไหนก็ได้ ทิ้งลงน้ำก็ได้ เพราะไม่ช้าไม่นานมันก็ย่อยสลายไปหมด ต่อมาเมื่อเราหันมาใช้ผลผลิตของอุตสาหกรรมมากขึ้น เราก็กินทิ้งเศษพลาสติกหรือเศษโลหะแบบทิ้งใบตองอยู่ดี แต่ถึงตอนนี้ผลที่เกิดขึ้นมันไม่เหมือนกันแล้ว เนื่องจากสิ่งเหล่านั้นมันไม่สลายโดยง่าย มันก็กลายเป็นปัญหามลภาวะขึ้นมา ยิ่งถ้าเป็นขยะจากโรงงานอุตสาหกรรมก็ยิ่งต้องการการจัดการอย่างระมัดระวังมากขึ้น เพราะหลายอย่างเป็นสารพิษ เป็นสารเคมีที่ทำร้ายมนุษย์ได้ อาจจะทำให้อากาศเสียน้ำเสีย หรือดินเสียได้เป็นอาณานิคมที่กว้างขวาง

ในเมื่อสภาพสังคมแปรเปลี่ยนมาถึงจุดนี้แล้ว ในเบื้องแรกสุดจึงจำเป็นต้องสร้างจิตสำนึกในเรื่องสิ่งแวดล้อมกันขึ้นมาอย่างกว้างขวาง จะต้องทำให้ประชาชนมีความรับรู้เรากำลังใช้ชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เปราะบางอย่างยิ่ง ถ้าหากคนส่วนใหญ่ในสังคมมีจิตสำนึกเช่นนี้ พวกเขาจะไม่เพียงเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองเท่านั้น หากจะคอยเป็นหูเป็นตาและเป็นพลังกดดันไม่ให้มีการทำลายสิ่งแวดล้อมขนาดใหญ่เกิดขึ้น ข้อหลังนี้จะเกี่ยวข้องการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้น เช่น ประชาชนอาจจะมีส่วนร่วมในการผลักดันกฎหมายแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม

หรือช่วยขัดขวางโครงการที่เสี่ยงต่อการทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งที่เป็นโครงการของรัฐและโครงการของนักลงทุนเอกชน เป็นต้น พุดังๆ ก็คือประเด็นสิ่งแวดล้อมจะกลายเป็นประเด็นสำคัญอย่างหนึ่งของการเมืองภาคประชาชน

บรรณานุกรม : อาจารย์คิดว่าในปัจจุบันประชาชนมีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อมของประเทศไทยมากน้อยแค่ไหน

ดร.เสกสรรค์ : กล่าวโดยทั่วไป ผมคิดว่าคนไทยมีจิตสำนึกในเรื่องสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เมื่อเทียบกับประมาณ 10 หรือ 20 ปีก่อน หลายคนอาจจะเลิกทิ้งขยะตามใจชอบมานานแล้ว บางคนอาจจะไปถึงขั้นรู้จักแยกขยะเป็นส่วนที่รีไซเคิลได้กับส่วนที่รีไซเคิลไม่ได้โดยจิตสำนึกของตัวเอง เพราะฉะนั้นถ้ากล่าวในระดับปัจเจกบุคคล ผมคิดว่ามีความก้าวหน้าอยู่พอสมควร

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ใช่เรื่องของขยะหรือมลภาวะที่เห็นกันชัดๆ เท่านั้น หากยังครอบคลุมไปถึงการจัดระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในสภาพสมดุลและยั่งยืนด้วย สำหรับประเด็นนี้ผมคิดว่าเรายังมีปัญหาอยู่มาก เนื่องจากวิถีชีวิตและแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจที่เราเลือก มักจะขัดแย้งอยู่กับสภาพธรรมชาติที่มีมาแต่เดิมตลอดเวลา ประชาชนเองบางทีก็พอใจในการแสวงหาผลกำไร

เฉพาะหน้า จนกระทั่งไม่ได้คำนึงถึงความ
ย่อยยับของสิ่งแวดล้อมในระยะยาว
ยกตัวอย่างเช่นเรื่องของการทำนา
กึ่ง เป็นต้น แม้ว่าธุรกิจนี้อาจจะนำราย
ได้มาสู่ผู้ลงทุนเป็นจำนวนมากมหาศาล แต่
เราก็ต้องสูญเสียป่าชายเลนไปนับแสน
นับล้านไร่ ซึ่งเป็นผลเสียต่อระบบนิเวศ
ชายฝั่งของเราอย่างยิ่ง ทั้งนี้เนื่องจาก
ป่าชายเลนไม่ได้เป็นเพียงกลุ่มของต้นไม้
น้ำเค็มที่ส่วนใหญ่ไม่มีราคา หาก
เป็นที่เกิดที่โตของสัตว์น้ำนานาชนิด
รวมทั้งเป็นแนวป้องกันโดยธรรมชาติ
ของฝั่งทะเลไม่ให้คลื่นมารบกวนชีวิต
บนบกมากเกินไป

ในเรื่องของการตัดไม้ทำลายป่าก็
เช่นเดียวกัน แต่ก่อนเราตัดต้นไม้เพื่อ
เอาเนื้อไม้ เดียวนี้เรามักโค่นป่าเพื่อ
เปิดพื้นที่เพาะปลูก มองในแง่ผลตอบแทน
ของปัจเจกบุคคลอาจจะมีรายได้
เกิดขึ้น แต่ถ้ามองจากจุดยืนของสิ่ง
แวดล้อมแล้ว นี่คือการหายนะที่แทบ
จะกอบกู้ไม่ได้ ผืนป่าบริสุทธิ์ในปัจจุบัน
อาจจะเหลือไม่เกินสิบเปอร์เซ็นต์ของ
พื้นที่ประเทศ และการสูญเสียผืนป่า
ก็ได้ก่อให้เกิดความแปรปรวนในเรื่อง
อื่นๆ อีกมากมายเช่นเกิดกรณีน้ำท่วม
ฉับพลัน และฝนแล้งยาวนาน เป็นต้น
แม้คิดกันในแง่เศรษฐกิจอย่างเดียวก็
อาจจะกล่าวได้ว่าไม่คุ้ม

เท่าที่ผ่านมา เราอาจจะกล่าวได้ว่า
การทำลายสภาพแวดล้อมในลักษณะ
เช่นนี้ เป็นเรื่องที่แยกไม่ออกจากแนว
ทางพัฒนาของรัฐ ซึ่งไปกระตุ้นเร้าให้

ผู้คนคิดถึงแต่รายได้ที่เป็นเงินตรา
อย่างเดียว จนลืมด้านอื่นๆ ที่เป็นคุณค่า
ของชีวิต

ถามว่าทุกวันนี้มีบ้างไหมที่ประชา
ชนมีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาสิ่ง
แวดล้อมในประเทศไทย คำตอบก็คือ
ในทางบริหารจัดการจริงๆ อาจจะไม่มีย
แต่กำลังจะมีและเติบโตใหญ่ขยายตัว
มากขึ้น ในด้านการขัดขวางการทำลาย
สิ่งแวดล้อมดั้งเดิม ซึ่งไปส่งผลกระทบ
ต่อการยังชีพตามประเพณีของประชาชน
ในพื้นที่ต่างๆ

ตัวอย่างที่ชัดเจนในเรื่องนี้ก็คือ
กรณีความขัดแย้งระหว่างสมัชชาคน
จนกับโครงการเขื่อนปากมูล ความขัด
แย้งระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับเรือ
ประมงขนาดใหญ่ที่จังหวัดสงขลา ความ
ขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับโครงการท่อ
ก๊าซที่สงขลาเช่นกัน นอกจากนี้ยังมี
ความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านที่บ่อนอก
หินกรูดกับโครงการตั้งโรงไฟฟ้าเอกชน
 เป็นต้น

ถ้าเราสังเกตดีๆ ก็จะพบว่าสิ่งที่
ชาวบ้านต้องการนั้นไม่ใช่อะไรอื่น หาก
ต้องการให้รักษาระบบนิเวศดั้งเดิมเอา
ไว้ ทั้งนี้เนื่องจากมันเป็นหม้อข้าวหม้อ
แกงของพวกเขา และการดัดแปลงสิ่ง
แวดล้อมอันเนื่องมาจากโครงการเหล่านี
นั้น ก็ไม่ได้ให้หลักประกันว่าพวกเขา
จะได้อะไรขึ้นมา

แน่ละ ถ้าพิจารณาจากจุดยืนทาง
ด้านผลประโยชน์ ก็ต้องยอมรับว่า
ชาวบ้านต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ทาง

เศรษฐกิจของพวกเขามากกว่าจะเริ่ม
ต้นจากประเด็นเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่าง
แท้จริง แต่การที่ผลประโยชน์ของชาว
บ้านไปสอดคล้องกับการรักษาระบบ
นิเวศธรรมชาติ ก็นับว่าเป็นเรื่องดีจาก
จุดยืนของผู้ห่วงใยสิ่งแวดล้อมเหมือน
กัน และสะท้อนให้เห็นด้วยว่าวิถีชีวิต
ดั้งเดิมของไทยนั้น ไม่ได้ขัดแย้งกับ
สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติมากเท่ากับการ
ขยายตัวของระบบทุนและระบบ
อุตสาหกรรมสมัยใหม่

ปัญหามีอยู่ว่าประชาชนส่วนที่ไม่ได้
รับผลกระทบโดยตรงมักจะวางเฉยใน
เรื่องเหล่านี้ และฝ่ายรัฐเองก็ยังยืนยัน
แนวทางพัฒนาประเทศที่มีต้นทุนทาง
ด้านสิ่งแวดล้อมสูงมาก

บรรณาธิการ : รัฐควรมีบทบาทอย่างไรที่จะสนับสนุน
ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ
สิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง

ดร.เสกสรรค์ : ก็คงต้องเริ่มจากการปรับแนวทาง
การพัฒนาประเทศให้มันสมดุลมาก
ขึ้น คำนึงถึงต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม
มากขึ้น จากนั้นจึงจะสามารถ
ฝากฝังการดูแลเรื่องสิ่งแวดล้อมไว้กับ
ประชาชน ประการหลังนี้คงเป็นไปได้
ถ้ารัฐมุ่งแต่ผลักดันโครงการที่ส่งผลเสีย
ต่อระบบนิเวศของชาติ และผลที่เกิดขึ้น
ก็คือประชาชนจะต้องหันมาทะเลาะ
กับรัฐเสียเอง เนื่องจากรัฐเป็นผู้ให้ความ
ชอบธรรมกับโครงการเหล่านั้น

ในจุดนี้ เราจะพบว่าการมีส่วนร่วม

เรื่องสิ่งแวดล้อมของประชาชนเกี่ยวข้อง
โดยตรงกับอีกสองเรื่องใหญ่ๆ คือเรื่อง
ของแนวทางพัฒนาเศรษฐกิจ กับเรื่อง
ของการปฏิรูปการเมืองให้ประชาชนมี
ส่วนร่วมมากขึ้น

ในเรื่องของแนวทางเศรษฐกิจแบบ
ทุนนิยมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก
และเกษตรกรรมแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยว
เพื่อป้อนตลาดนั้น เราจะพบว่ามันมี
ผลต่อสิ่งแวดล้อมสูงมาก ไม่ว่าจะเป็น
การสูญเสียผืนป่า ทั้งป่าบกและป่าชาย
เลน การเกิดมลภาวะร้ายแรงในเมือง
หรือการขาดแคลนน้ำ ยังไม่ต้องเอ่ย
ถึงความทุกข์อันเนื่องมาจากอากาศ
เสียในที่ต่างๆ สภาพเหล่านี้เราอาจจะ
ชะลอปัญหาได้บ้าง หรือลดความเสีย
หายลงได้บ้าง ถ้ามีการเข้มงวดกันเรื่อง
กฎหมายสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง เช่น
ไม่ปล่อยให้โรงงานไหนปล่อยของเสีย
ลงน้ำ หรือไม่ยอมให้คนบุกไปโค่นป่า
ต้นน้ำเพื่อทำไรกาแฟ เป็นต้น แต่ถ้า
กล่าวถึงที่สุดแล้ว ทิศทางการพัฒนา
แบบนี้คงจะแก้ไขปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมไม่
ได้มากนัก ยกเว้นแต่จะมีการจำกัด
ขอบเขตของมันไว้ไม่ให้ไปก่อความเสีย
หายเพิ่มขึ้น จากนั้นหันไปสนับสนุน
การพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งเป็นมิตรกับ
สิ่งแวดล้อมมากกว่า ประชาชนจำนวน
มากซึ่งได้รับผลดีจากการพัฒนาแบบ
ทางเลือก ก็จะมีแรงจูงใจในการรักษา
สภาพแวดล้อมของชาติมากขึ้น ไม่ว่า
จะเป็นเรื่องของผืนป่า เรื่องของผืนน้ำ
หรือระบบนิเวศบริเวณชายฝั่งทะเล

ประการต่อมา ในเรื่องของการปฏิรูปการเมืองซึ่งนอกเหนือไปจากปรับปรุงกระบวนการคัดสรรผู้นำประเทศแล้ว ยังสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมทางการเมืองขึ้น อันนี้หมายถึงว่าประเด็นสิ่งแวดล้อมสามารถถูกฝากไปกับการเมืองภาคประชาชนได้อย่างมีกระบวนการรองรับ และมีขั้นตอนในการจัดการปัญหา ไม่ใช่เสนอปัญหาที่ไร้กี้ต้องขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ประเด็นมันอยู่ว่าในส่วนของรัฐเองก็ต้องปรับตัวเหมือนกัน ไม่ใช่ตัดสินใจมาจากเบื้องบนอย่างเดียว และมองการโต้แย้งของฝ่ายประชาชนเป็นเรื่องก่อความวุ่นวายตลอดเวลา ถ้าหากกระบวนการใช้อำนาจในประเทศไทยแปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ยอมรับเสียงของประชาชนมากขึ้นจริงๆ ผมคิดว่าการรักษาสีสิ่งแวดล้อมของชาติก็จะทำได้ง่ายขึ้น เพราะประชาชนส่วนข้างมากมีผลประโยชน์ในการรักษาระบบนิเวศทางธรรมชาติอยู่แล้ว ในเมื่อมันเป็นผลดีต่อชีวิตของพวกเขา พวกเขาก็ต้องผลักดันให้มีการจัดการที่ดีขึ้น

บรรณาธิการ : องค์กรประชาชนควรมีบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายใต้รัฐธรรมนูญปัจจุบันอย่างไร

ดร.เสกสรรค์ : อันที่จริงในมาตรา 46 และมาตรา 56 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ก็ระบุไว้ชัดเจนแล้วถึงสิทธิของประชาชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน เพียงแต่ว่าที่ผ่านมาเข้าใจว่ายังไม่มีความหมายถูกออกมารองรับอย่างชัดเจน กระนั้นก็ตาม สิทธิดังกล่าวเป็นหลักการที่วางไว้แล้วในรัฐธรรมนูญ เพราะฉะนั้นถ้าประชาชนจะริเริ่มตั้งองค์กรมาดูแลสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนก็ไม่น่าจะผิดอะไร มาตรา 56 ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าโครงการและกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมจะกระทำมิได้ เว้นไว้แต่จะมีการศึกษาและประเมินผลกันอย่างถี่ถ้วน โดยรับฟังความเห็นขององค์กรประชาชนด้วย

นอกจากนี้แล้ว มาตรา 89 ของรัฐธรรมนูญยังกำหนดให้เราต้องมีสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งต่อไปจะมีหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์แผนพัฒนาประเทศเป็นสำคัญ องค์ประกอบของสภาดังกล่าวจะมีประชาชนจากหลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งตัวแทนจากฐานทรัพยากรต่างๆ เช่น กลุ่มน้ำและทรัพยากรชายฝั่ง เป็นต้น อันนี้ก็เปิดโอกาสที่ทางฝ่ายประชาชนจะได้เสนอประเด็นสิ่งแวดล้อมขึ้นมาโดยตรง เพราะที่ผ่านมาจะว่าไปความย่อยยับของระบบนิเวศในเมืองไทยก็มาจากแผนพัฒนาประเทศนี้แหละ

ยังไม่ต้องเอ่ยถึงว่า เรายังมีกระบวนการประชาธิปไตยซึ่งจำเป็นต้องมีส่วนร่วมจากฝ่ายประชาชนในการแสดงความคิดเห็นต่อโครงการและนโยบายต่างๆ ของรัฐที่จะส่งผลกระทบต่อสภาพ

แวดล้อม ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างของพื้นที่ทางการเมืองที่รัฐธรรมนูญเปิดให้ฝ่ายประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการนิติบัญญัติ ซึ่งแม้ว่าจะไม่ใช่ประเด็นสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว แต่ประเด็นดังกล่าวก็สามารถสูงขึ้นมาได้โดยไม่ยากเท่าแต่ก่อน ปัญหาที่มีอยู่ในเมื่อโอกาสเปิดมากขึ้นแล้ว ภาระในการนำเสนอและรณรงค์ก็อาจจะขึ้นอยู่กับองค์กรประชาชนมากขึ้น ตรงนี้ผมไม่แน่ใจเหมือนกันว่าฝ่ายประชาชนพร้อมแค่ไหน ที่แล้วมาดูเหมือนว่าถ้าไม่เดือดร้อนโดยตรงก็จะไม่ออกมาทำอะไรเลย

บรรณารักษ์ : อาจารย์คิดว่าการรวมตัวด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มีเรื่องการเมืองเข้ามาแทรกแซงหรือไม่

ดร.เสกสรรค์ : ผมไม่ได้ติดตามในรายละเอียดถึงขนาดนั้น แต่อยากจะเรียกว่าประเด็นสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องของกระบวนการใช้อำนาจในระดับชาติ ในการจัดสรรสิ่งมีค่าในสังคม เพราะฉะนั้นจะไม่ให้เกี่ยวข้องกับอำนาจการเมืองเลยคงไม่ได้ ปัญหาที่มีเพียงอย่างเดียวคือเกี่ยวข้องอย่างไรเท่านั้นเอง

เท่าที่ผ่านมาผมรู้สึกว่าพวกองค์กรอนุรักษ์ธรรมชาติจำนวนมาก พยายามที่จะไม่ข้องเกี่ยวกับการเมือง และจำกัดตัวเองไว้กับการโฆษณาความคิดอนุรักษ์เท่านั้น ซึ่งแค่นี้ผมคิดว่ายังไม่พอ ที่ถูกควรจะต้องผลักดันในทาง

การเมืองด้วย ทว่าเป็นการเมืองของภาคประชาชน ยกตัวอย่างเช่น ผลักดันให้รัฐบาลมีนโยบายที่รักษาสีสิ่งแวดล้อมมากขึ้น หรือผลักดันให้เพิ่มงบประมาณด้านนี้มากขึ้น เป็นต้น อย่าลืมว่างานสิ่งแวดล้อมไม่ใช่งานสังคมสงเคราะห์ หากเป็นเรื่องที่ต้องใช้อำนาจรัฐมากำหนดว่าสิ่งไหนทำได้สิ่งไหนทำไม่ได้ เพื่อรักษาระบบนิเวศธรรมชาติของเราไว้

ส่วนกลุ่มประชาชนที่ลุกขึ้นต่อต้านโครงการต่างๆ ที่ส่งผลเสียทางด้านสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของพวกเขา ไม่ว่าจะเป็นการต้านเขื่อน ด้านโรงไฟฟ้า หรือท่อก๊าซก็ตาม ผมคิดว่าเขามีสิทธิที่จะเจรจาต่อรองกับการเมืองภาคตัวแทนให้มาตอบสนองความต้องการของพวกเขา มันไม่ใช่เรื่องผิดอะไรที่ประชาชนจะขอความร่วมมือจากนักการเมืองหรือพรรคการเมืองของตน ไม่เช่นนั้นก็ไม่รู้ว่าจะมีระบบผู้แทนไว้ทำไม เพียงแต่ว่าธรรมชาติของนักการเมืองส่วนใหญ่ก็มักจะมุ่งหาเสียงและทำลายคะแนนนิยมของคู่แข่ง ฝ่ายประชาชนจึงต้องระวังไม่ให้ตกเป็นเครื่องมือแบบใช้แล้วทิ้ง แต่ถ้าหากมีการแลกเปลี่ยนระหว่างคะแนนนิยมกับการแก้ปัญหาที่ดีหรือนโยบายที่ถูกต้อง ผมไม่เห็นว่าจะเป็นปัญหาอะไร อันที่จริงจุดมุ่งหมายของการเมืองประชาชนก็คือกดดันให้นักการเมืองและพรรคการเมืองตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญ

